

Samen op weg naar een nieuw *Liedboek*

J. Smelik

Op 20 april jl. besprak de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland de nota ‘Een nieuw liedboek’ van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK). Daarin stelt de stichting voor te komen tot een opvolger van het huidige *Liedboek voor de Kerken* uit 1973. De nieuwe bundel zou volgens planning in 2012 ter beproeving aan de kerken aangeboden worden.

Het ISK-voorstel werd door de synode met algemene stemmen aangenomen. Om een zo groot mogelijk draagvlak te bereiken voor het project worden de classicale vergaderingen verzocht uiterlijk in oktober 2008 te reageren op de gepresenteerde opzet. Aan de hand van de reacties kan de synode eventuele nadere aanbevelingen aan de ISK doorgeven. Ook zullen er klankbordgroepen en – naar analogie van het bijbelvertaalproject – supervisors worden benoemd. Eveneens is in de planning opgenomen dat de deelnemende kerken een ontwerpbundel kunnen beproeven.

Nadelen

Dat het huidige *Liedboek* naast veel kwaliteiten ook nadelen en omissies heeft, wordt – eigenlijk al vanaf de verschijning van de bundel – vrij algemeen onderschreven. De kritiekpunten zijn altijd zeer divers geweest en niet zelden ook volstrekt tegengesteld. Zo bekritiseert de één het *Liedboek* omdat er teveel ‘traditionele’ (lees: achterhaalde) verzoeningstheologie in doorklinkt, terwijl de ander de bundel juist veel te ‘horizontalistisch’ vindt. Weer een ander heeft kritiek op het masculiene taalgebruik in het *Liedboek*, terwijl een derde zich niet meer thuis voelt bij benamingen als ‘Almachtige’ en ‘Heer’. Naast dergelijke theologisch-inhoudelijke kritiek zijn er altijd andersoortige bezwaren geweest, zoals het ontbreken van specifieke kinderliederen en van andere liedvormen dan de strofische liedvorm. Het is de bedoeling dat het nieuwe liedboek aan dergelijke kritiekpunten tegemoet komt. Daarbij wil men de uiteenlopende theologisch-inhoudelijke kritiek zien te ondervangen door een bundel samen te stellen waarin alle stromingen zich herkennen en thuis voelen. Op deze manier moet het liedboek ondanks alle diversiteit samenbindend werken en uiting zijn van ‘eenheid in verscheidenheid’.

Het is een loffelijke streven de enorme theologische, spirituele en liturgische diversiteit, zoals die zich markant vertaalt in de liedcultuur, onder te willen brengen in één liedbundel. Maar het blijft de vraag in hoeverre de PKN-gemeenten, die al vaak naar volle tevredenheid andere bundels gebruiken, nog een nieuwe bundel als de hunne zullen accepteren, eventueel naast de reeds gebruikte. Vooral wanneer in het nieuwe liedboek – wellicht meer dan voorheen – liedrepertoire staat dat hun een doorn in het oog is, en misschien ook wel een ‘doorn in het vlees’ wordt.

Liedboek voor ‘leefkringen’

In de nota van de ISK worden waardevolle zaken gezegd over de functies van kerklied en liedbundel. Er worden summier een aantal eisen genoemd waaraan een goed kerklied en een goede liedbundel moeten voldoen. Gaandeweg het proces zullen de criteria verder ontwikkeld moeten worden, stelt de nota: “Niettemin zal duidelijk zijn dat aan liederen – willen ze voor opname in de bundel in aanmerking komen – minimale eisen gesteld mogen worden wat betreft tekst, muziek, liturgische functionaliteit en theologie. Voor de tekst valt bijvoorbeeld te denken aan eenvoud, beeldend vermogen, evocatief of belijdend karakter; voor de muziek

aan zingbaarheid en memorabiliteit. Ook de verhouding tussen woord en toon behoeft aandacht: waar gemeentezang primair volkszang is, moet de melodie de liedtekst dragen” (pag. 6).

Uit de nota blijkt dat het beoogde liedboek in de eerste plaats voor de eredienst samengesteld wordt, maar dat dit zeker niet het enige verband is waarin het zal functioneren. Als mogelijke andere zogenaamde ‘leefkringen’ van een toekomstig liedboek worden genoemd: overige gemeentevieringen en vieringen in kleinere kring, in het bijzonder de getijden; pastoraat en meditatie.

Deze verschillende ‘leefkringen’ vragen om diversiteit in vormen: naast de strofische vorm zijn ook andere vormen wenselijk, zoals beurtzangen en canons. Voor gebruik in het pastoraat en voor persoonlijke meditatie zal een aantal teksten zonder muziek (bijbelteksten, gebeden en meditatieve teksten) opgenomen worden. Wat dat laatste betreft, zou het nieuwe liedboek dus aansluiten bij een goede gereformeerde traditie waarin het kerkboek niet alleen liederen, maar ook gebeden bevat.

Ook is dankbaar te noteren dat de ISK voorstelt het hele Geneefse psalter (c.q. de Berijming 1967) te behouden in het nieuwe liedboek. Nederland is een van de zeer weinige landen waar het Geneefse psalter nog ongeschonden in protestantse kerkboeken staat. Behalve de bekende psalmberijming zullen eveneens niet-berijmde psalmen geselecteerd worden, zoals we die onder meer aantreffen in de bundel *Gezangen voor Liturgie*.

Naast de zojuist genoemde onderdelen zal de nieuwe bundel – als het aan de ISK ligt – ook nog het volgende bevatten:

“• Een keuze uit de gezangen uit het Liedboek. Enerzijds de ‘klassiekers’ van het ‘nieuwe Nederlandse kerklied’, die in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw zijn ontstaan; anderzijds een keuze uit de oude liederen, die een sprekend voorbeeld zijn voor hen die ons door de eeuwen heen zingend zijn voorgedaan.

• Een keuze uit liedboeken van andere kerken en uit verschillende tradities en bewegingen in de kerken in Nederland. Hierbij is te denken aan bundels zoals ‘Gezangen voor Liturgie’, ‘Evangelische Liedbundel’, ‘Oud-Katholiek Gezangboek’, ‘Zingend Geloven’, ‘Tussentijds’, ‘Verzameld Liedboek’ (Huub Oosterhuis), ‘Eva’s lied’, ‘Zingende Gezegend’ (André Troost) en uitgaven van de basisbeweging.

• Een keuze uit eventueel opnieuw te vertalen liederen uit het buitenland. Hierbij valt te denken aan liederen uit recent verschenen gezangboeken uit het buitenland, maar ook aan liederen uit Taizé en Iona en aan liederen die in internationaal-oecumenisch verband belangrijk zijn geworden, zoals op de assemblee van de WCC in Brazilië. (...)

• Kinder-, jeugd- en tienerliederen. Het ontbreken van deze liederen in het *Liedboek* wordt allang als gemis ervaren. Er zal een eigen repertoire van dergelijke liederen worden opgenomen. Deze liederen moeten een zodanig niveau hebben dat zij door de hele gemeenschap kunnen worden meegezongen zonder dat iemand zich tekort gedaan voelt. Deze liederen zullen daarom ook niet in een aparte rubriek, maar in de verschillende rubrieken van een nieuw liedboek worden opgenomen.

• Liturgica: de liturgische praktijk van onze tijd vraagt om te zingen varianten voor vaste elementen uit de orde van dienst (gezongen drempelgebeden, acclamaties, tafelgebeden, etcetera).

• Verder materiaal dat een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de gemeentezang. Hierbij valt mede te denken aan canons en zangspreuken (bijvoorbeeld als refrein bij een gesproken tekst). Het zijn zangvormen die de eredienst en andere bijeenkomsten kunnen verlevendigen.” (pag. 4/5)

Achilleshiel

Als het aan de ISK ligt, zal er dus een bundel komen waarin én de diverse stromingen zich vertegenwoordigd weten én waarbij men goede criteria hanteert bij het selecteren van de liederen, zoals aandacht voor duurzaamheid, liturgische bruikbaarheid, een goede woord-toonverhouding en zingbaarheid voor de gemeente. Wanneer tot stand wordt gebracht wat de ISK voor ogen staat, kan men een goede opvolger van het *Liedboek* tegemoet zien. Wat de stichting beoogt kan overigens voor een belangrijk deel afgelezen worden uit de bundel *Tussentijds*, de aanvullend liedbundel bij het *Liedboek voor de Kerken* die de stichting in 2005 uitgaf.¹

Maar ik ben er niet helemaal gerust op dat dit gaat lukken met het nieuwe liedboek. Want anders dan bij de totstandkoming van *Tussentijds* zullen bij het samenstellen van het nieuwe liedboek de verschillende kerkelijke stromingen betrokken worden, onder andere via werkgroepen. En dus is de vraag relevant of de opvattingen van de ISK op het lied en de liedbundel in voldoende mate gedeeld worden binnen de PKN. De visie en nota van de ISK leunen sterk aan tegen het liturgische en kerkmuzikale gedachtegoed van de Liturgische Beweging, hetgeen bij mij veel herkenning en instemming oplevert. In elk geval ten aanzien van het kerklied gaat het om een visie die naar mijn overtuiging ook vanuit de gereformeerde theologie en traditie verantwoord en verdedigbaar is. Ik denk dan bijvoorbeeld aan de opvatting dat het kerklied zowel verkondiging van, als antwoord op het Woord is (conform Calvijns opvatting), en dat het offer onzer lippen om kwaliteit vraagt, om zorgvuldigheid t.a.v. inhoud, taal en muziek.

Maar evenals binnen de vrijgemaakt-gereformeerde kerken zijn er binnen de PKN ook stromingen die andere criteria laten prevaleren, zoals: aansluiten bij de eigentijdse (bedoeld wordt vaak: evangelicale) cultuur en bij ‘wat men nu eenmaal graag zingt’. Laat het waar zijn dat bij de samenstelling van het *Liedboek* onvoldoende geluisterd is naar de ‘stem des volks’, vandaag de dag slaat menigeen door naar de andere kant en heeft alles ‘kwaliteit’ wat bij bepaalde groepen blijikbaar geliefd is.

Het gevaar lijkt me dus niet denkbeeldig dat de criteria en visie van de ISK gaandeweg het proces uiteindelijk toch het onderspit gaan delven omdat men – hoe dan ook – een bundel wil krijgen waarin alle stromingen zich kunnen herkennen en waarbij alle modaliteiten zich thuis voelen.

Het proberen samen te brengen van de PKN-diversiteit in één officiële bundel is een prachtig streven, maar is naar mijn idee meteen ook de achilleshiel van het project. Tenminste, wanneer men niet wil uitkomen bij een karakterloze bundel die vlees noch vis is; een compromisbundel die een allegaartje is van rijp en groen, waarbij het rijpe volgens de één, het groene volgens de ander is; een bundel waarin te veel liederen staan die talig en muzikaal beneden de maat zijn. Volgens de berichtgeving in de pers waren er bij de bespreking van de ISK-nota al volop geluiden op de synode te horen die mij op dit punt reden tot zorg geven. Hopelijk gebeurt het niet, maar als het project uitmondt in een inferieure, kleurloze bundel, dan prefereer ik een praktijk met liedbundels die theologisch, liturgisch, naar taal en muziek tenminste kleur durven bekennen en een eigen kleur hebben.

Vooralsnog ga ik er vanuit dat het lukt om een kwalitatief goede bundel te produceren, die binnen protestants-Nederland breed gebruikt gaat worden. Deze bundel zou dan naar mijn idee het ‘kernrepertoire’ moeten bevatten, d.w.z. de belangrijkste liederen uit de afgelopen twintig eeuwen. Laten kerken en groeperingen die daarnaast nog specifieke wensen hebben, hun liedrepertoire in een aanhangsel of aanvullende bundel onderbrengen.

---

¹ Zie mijn bespreking van deze bundel in: *De Reformatie*, 81 jrg nr. 1 (1 oktober 2005), pag. 905-908.

Gereformeerde oecumene

In de nota wordt ook aandacht besteed aan de vraag op welke wijze kerkverbanden die niet aangesloten zijn bij de ISK (o.a. het vrijgemaakt-gereformeerde kerkverband) een rol zouden kunnen, mogen of moeten spelen in het proces.

De nota is over participatie van kerken uit de gereformeerde oecumene terughoudend: “Naar de mening van de ISK is dat ook niet vanzelfsprekend en wellicht niet wenselijk, vanwege de duidelijke afwijzing van veel liederen uit het Liedboek in die kerken. In hoeverre waarneming in een toekomstig redactioneel proces wenselijk en mogelijk is, en onder welke voorwaarden, zal verder besproken moeten worden. In de gesprekken met vertegenwoordigers van deze kerken is wel de wens uitgesproken om elkaar te blijven informeren over de hymnologische ontwikkeling in de verschillende kerken” (pag. 14).

Als ik het goed begrepen heb, stelt de ISK zich inmiddels op het standpunt dat kerkverbanden die willen deelnemen aan het project, en daadwerkelijk een inbreng willen hebben in het (proces naar het) nieuwe liedboek, lid zouden moeten worden van de ISK. De Landelijke Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken nam daarom begin juni unaniem het besluit lid te worden van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied.

Naar mijn idee zouden de vrijgemaakt-gereformeerde kerken er goed aan doen dezelfde stap te zetten, waarbij ik me realiseer dat daar niet alleen voordelen aan verbonden zijn, maar ook nadelen. Maar de voor- en nadelen afwegend doen we er goed aan om ons niet afzijdig te houden. We hebben ons de afgelopen jaren intensief bemoeid met het project om te komen tot een nieuwe bijbelvertaling. En nu weet ik wel dat je dat project eigenlijk niet goed kunt vergelijken met het liedboek-project, maar toch: waarom zouden we ten aanzien van het kerklied opeens veel terughoudender moeten zijn om te participeren in een interkerkelijke project dan bij een bijbelvertaalproject?

Temeer daar het gezangentraject m.i. wel aangetoond heeft dat het samenstellen van een bundel/liedlijst bepaald geen sinecure is. Zo streven we op papier kwaliteit van liederen, bundels en liedlijsten na, maar intussen volgen we een werkwijze die daarvoor aantoonbaar schadelijk is. Ik noem twee sprekende voorbeelden: van synodewege is bepaald dat er elke drie jaar 120 liederen geselecteerd moeten worden, waarbinnen de verhouding is: 60 uit het *Liedboek*, 30 uit eigen kring ('luek') en 30 uit andere bronnen ('luab'). Ik begrijp de 'politieke' argumenten achter dit besluit, maar feit blijft dat die merkwaardige, niet-relevante categorie-indeling (luek, luab, *Liedboek*) met daaraan verbonden getalslimieten moeilijk te rijmen is met het streven naar goede gezangen en een goede gezangenbundel.

Het tweede voorbeeld is dat sommige liederen die binnen het christendom tot de 'klassiekers' behoren en hun kwaliteit elders volop bewezen hebben, bij ons met onhoudbare en inferieure argumentatie door synoden letterlijk weggestemd (kunnen) worden. Dat geldt ook voor menig Nederlands gezang dat buiten de vrijgemaakte kerken alom gewaardeerd wordt. Zo is het gezang 'Wij moeten Gode zingen' (LvK gez. 301) weggestemd met als argument dat je de jeugd die latijnse woorden uit het lied niet meer kunt presenteren. Dat schoolmusici op de synode daar tegenin brachten dat juist dit lied populair is bij de jeugd, mocht niet baten. Op soortgelijke wijze zijn ook 'klassiekers' als gezang 173 ('Alles wat over ons geschreven is') en 223 ('De aarde is vervuld') niet vrijgegeven. In ons gezangenproject blijken elementen als willekeur en onwetendheid helaas meer dan eens een te grote vinger in de pap te hebben.

Voor alle duidelijkheid: het gezangentraject heeft erg veel opgeleverd waarvoor ik dankbaar ben. En dan denk ik niet alleen aan gezangen uit het *Liedboek*, maar bijvoorbeeld ook aan de kinderliederen en de onberijmde psalmen die door de laatste synoden zijn vrijgegeven.

Maar toch had ik begin jaren negentig de hoop dat onze kerken meer geleerd zouden hebben van de ontstaansgeschiedenis (1950-1985) van het *Gereformeerd Kerkboek*. In die zin dat toen gebleken is dat een klein kerkverband, dat niet kan terugvallen op een rijke liedtraditie en

bovendien de knowhow in beperkte mate in huis heeft, zichzelf makkelijk overschat als het helemaal op eigen kracht een kwalitatief goede liedbundel wil produceren.²

Mijns inziens is die les tot op heden te weinig getrokken: het gezangentraject is opnieuw vrijwel geheel een intern-vrijgemaakte aangelegenheid geworden; we isoleren ons steeds meer van andere gezangen-zingende kerkverbanden door belangrijke en elders populaire liederen weg te stemmen, door ons eigen repertoire op te bouwen, door een exclusief vrijgemaakt gezangenboek na te streven, door alles geheel binnen eigen kring te willen realiseren. Zelfs het beleidspunt dat bij de selectie uit het *Liedboek* rekening gehouden moet worden met de selectie die in de Nederlands Gereformeerde Kerken en Christelijke Gereformeerde Kerken gemaakt is (Acta GS Zuidhorn, art. 4,23, besluit 7), blijkt in de praktijk nauwelijks een rol te spelen. Dat de vrijgemaakten inmiddels hun eigen hymnodische terminologie (luek, luab) ontwikkeld hebben, is typerend voor het lied-isolationisme dat gecreëerd en instand gehouden wordt.

Wat mij betreft is het hoog tijd de koers op dit punt te verleggen. Veel vragen op het gebied van de liturgische liedcultuur, die binnen onze kerken aan de orde zijn, spelen in even sterke mate binnen de PKN. En ben je nu handig bezig door in je eentje lastige vraagstukken proberen te beantwoorden en door complexe projecten te realiseren, wanneer een veel grotere groep mensen een deur verderop daar ook mee bezig is?

© Dr. Jan Smelik, 2007

gepubliceerd in: *De Reformatie* 82/41 (21 juli 2007) 715-718.

---

² Zie over de ontstaansgeschiedenis: J. Smelik, 'Vuur en vlam in de liturgie. Liturgische ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken (vrijg.) en de Nederlands Gereformeerde Kerken, 1944-2004' in: Roel Kuiper & Willem Bouwman (red.), *Vuur en vlam deel 3. (Kinderen van de Vrijmaking)*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief 2004, pag. 276-309.